

فقدان ارتباط با زبان عامه

بررسی زندگی همایون کاتوزیان در آینه خاطراتش

به قصد تحصیل در رشته پزشکی در کنکور دانشگاه تهران با رتبه بالا قبول شد، و همزمان با انتخابات دوره نوزدهم مجلس شورای ملی تحصیلات خویش را در رشته پزشکی این دانشگاه آغاز کرد. دوران کوتاه تحصیل کاتوزیان در ایران همراه با ایام پرتلاطم پاییز و زمستان ۱۳۳۹ بود که جبهه ملی تازه توانسته بود پس از کودتای ۲۸ مرداد فصل جدیدی از مبارزه با سلطنت را آغاز کند. نخستین بست و تحصن تاریخ دانشگاهی ایران در همین بحبوحه و در بهمن ماه ۳۹ با مشارکت چپ‌های باقی مانده سوسیالیزم شده و ملی مذهبی‌ها صورت پذیرفت، و هر چند به تلخی توسط سلطنت سرکوب شد اما رویه جدیدی در اعتراضات سیاسی کشور بنا نهاد. کاتوزیان در همین روزها بود که با یکی از تاثیرگذارترین اشخاص زندگی سیاسی خویش، خلیل ملکی آشنا شد و همراه با وی در نیروی سوم و جامعه سوسیالیست‌های نهضت ملی به فعالیت تشکیلاتی سیاسی دست زد. کاتوزیان در همین روزگار شاهد رفت‌وآمد و مراودات ملکی و آل احمد بود و همین مراودات سرآغاز آشنایی کاتوزیان با آل احمد را رقم زد؛ به نحوی که بعدها آل احمد رساله پرسروصدای غرب‌زدگی را در لندن به کاتوزیان داد و از او خواست که نظر خویش را راجع به آن با صراحت با وی در میان بگذارد. پاسخ و نظر کاتوزیان اما چیزی نبود که آل احمد توقع داشت زیرا از منظر کاتوزیان غرب‌زدگی هر چند در ایده بکر و به‌دردبخور اما در پردازش شعاری و مبهم، و سرشار از تناقضات بود. آل احمد به قول کاتوزیان هر چند در ابتدای امر نسبت به این صراحت لهجه منتقدانه وی از خود تحمل نشان داده بود اما بعدها در نوشته‌ای با عنوان سرکه نقد یا حلوای تاریخ از خجالت او درآمده بود. به قول کاتوزیان عنوان مقاله از ضرب‌المثلی با همین عنوان گرفته شده است که از قاضی پرسیدند از حلوای شیرین‌تر چه خوردی و پاسخ داده بود سرکه مفت!

تاثیرگذارترین مقطع زندگی کاتوزیان اما مهاجرت وی از دانشگاه علوم پزشکی تهران به کالج وست مینستر انگلستان بود تا در خلال آن از یکی از رشته‌های علوم انسانی که خواسته‌ی همیشگی‌اش بود پذیرش بگیرد و به تحصیل در آن مشغول شود. همین شدت علاقه به علوم انسانی بود که کاتوزیان را در مقابل حیرت و مخالفت اطرافیان مقاوم ساخت و به او برای جدیت در مسیر پیش رو قوت قلب می‌بخشید. کاتوزیان در همین مقطع مطالعه اقتصاد را به صورت تخصصی در لیدز، لندن و آکسفورد تا دکتری پی گرفت اما هیچ‌گاه به عنوان یک متفکر اقتصادی صاحب

برای سکونت به وطن مادری بازنگشت، با تالیف بیش از ۴۰ عنوان کتاب و مقاله بر هر دو زبان فارسی و انگلیسی به عنوان یکی از پژوهش‌کنندگان پرکار ایرانی ساکن در سرای غربت شناخته می‌شود. کاتوزیان هم اکنون عضو هیات علمی گروه شرق‌شناسی دانشگاه آکسفورد است و برای سخنرانی و برگزاری سمینارهای علمی با محوریت ایران به نقاط مختلف دنیا سفر می‌کند.

محمدعلی همایون کاتوزیان فارغ‌التحصیل دبیرستان البرز با آن فضای سرشار از دیسیپلین و آن همه استاد تراز و باسواد که در آن روزگار در آن مکان مشغول تدریس بوده‌اند، بود، و چنان که خودش در کتاب خاطراتش می‌نویسد فضای انس و الفت و علاقه وی به تاریخ و ادبیات در همین دوران در وجودش نهادینه شد؛ کاتوزیان از سه عامل اساسی: نظم و انضباط به‌جامانده از بنیان‌گذاران کالج قدیمی آمریکایی که بعدها دبیرستان البرز نام گرفت، مدیریت منحصر به فرد دکتر مجتهدی در دورانی که رئیس مدرسه یا به سنت بریتانیایی آن Head master کار بود و در نهایت معلمان دلسوز و باسواد و دغدغه‌مند مدرسه، به عنوان عوامل موفقیت و بلندآوازه شدن مکتب البرز در بین سایر جوامع آموزشی و تربیتی آن روز ایران نام می‌برد. کاتوزیان دوران دبیرستان را در رشته علوم طبیعی به سرآورد و همیشه از مجتهدی این گلابه را به دل داشت که چرا به دلیل آنکه خودش به رشته ادبی (آن دوران علوم انسانی متاخر) دل بستگی ندارد، اجازه نمی‌دهد که این رشته نیز در البرز پایه‌گذاری شود. کاتوزیان در خاطراتش کوتاه‌مدت بودن جامعه ایران را با مثالی از همین دبیرستان البرز تطبیق می‌دهد تا به مخاطب بفهماند که این نظریه چقدر عمق جان و لایه‌لای زندگی وی را درگیر و مشغول ساخته است؛ او می‌گوید: دبیرستان البرز در فاصله قبل و بعد از دوران مدیریت مجتهدی تجلی عام همان جامعه کوتاه‌مدت و الاکلنگی ایرانی است که به جای ثبات ساختاری و بلندمدت، منوط به افراد و ویژگی‌ها و خصایص شخصیتی آنهاست. کاتوزیان از دوران الفت با زین‌العابدین مومنان، ادیب سرشناس معاصر که در آن روزگار به عنوان دبیر ادبیات در دبیرستان البرز مشغول به تدریس بوده است، و رفت‌وآمد با وی به عنوان نقطه عطف جوانی خویش، و تلنگر ماندگار انس با ادبیات و میراث کهن فرهنگ و ادب ایرانی یاد می‌کند، و این حسرت را در دل هر ایران دوستی می‌اندازد چرا قواره‌ی معلمی که روزگاری در این سرزمین آن گونه بلند بود، امروز این گونه حزیض و قابل ترجم شده است.

کاتوزیان پس از اتمام دوران دبیرستان

محمد مهدی سرافراز شکوهی نویسنده

کتاب برگ‌هایی از خاطرات من شرح احوال زندگی دکتر محمدعلی کاتوزیان است که سی سرفصل و قسمت مجزا دارد؛ از یادداشت تا شرح حال‌ها تا در انتها نمایه. به بهانه این کتاب می‌توان یک دوره تاریخ معاصر ایران را از منظر یک استاد اقتصاد سیاسی که به سایر حوزه‌های علوم انسانی نیز علاقه‌مند است، مطالعه کرد. شرح احوال نویسی چه توسط خود سوژه و چه توسط دیگرانی که به هر دلیلی خوانش زندگی وی را با اهمیت قلمداد کرده‌اند، سنت حسنه‌ای است که بسیار پیش از آنچه نوبل‌وگان مسیر علم‌ورزی فکر کنند، به کارشان می‌آید. پرهیز از جبر آزمون و خطای پیشینیان، توجه به نقاط قوت و ضعف آنان، مراقبت از حریم علم در برابر دست‌اندازی‌های سیاسی و ایدئولوژیک، افق‌گذاری واقع‌بینانه‌تر مسیر پیش‌رو با استفاده از تجارب اهل فن از جمله مهم‌ترین کارکردها و فواید سرگذشت‌خوانی است. فقدان گفت‌وگوی هدفمند با کنشگران فکری در حوزه‌های گوناگون یکی از معضلات غیرقابل کتمان فضای اندیشه‌ورزی امروز ایران است؛ نوشتن، منتشر کردن، نقد کردن و در نهایت به بوته تحلیل نهادن زندگی‌نامه‌ها یکی از اصلی‌ترین دریچه‌های ورود به نظام معنایی و مختصات فکری هر فرد است که در صورت تداوم مستمر و مستند می‌تواند به برطرف شدن فقدان پیش‌گفته کمک شایانی کند. به همین بهانه و بهانه این کتاب، به صورت مختصر به سراغ سیر زندگی علمی کاتوزیان رفته‌ایم و با بیرون کشیدن گوشه‌ای از خاطرات وی از لایه‌لای زندگی گفته‌شده در «برگ‌هایی از خاطرات من» چند کلامی نیز در اطراف فضای حاکم بر اندیشه‌ورزی سیاسی ایران معاصر قلم زده‌ایم. بدون تردید یکی از اسامی پرطنین و پرتکرار عالم علوم انسانی ایرانی در دوران معاصر نام «محمدعلی همایون کاتوزیان» یا آن گونه که فرنگیان او را خطاب می‌کنند، هما کاتوزیان است. اقتصاددان و پژوهش‌گر شهیر حوزه مطالعات ایران که به تلفیقی از اندیشه، جامعه‌شناسی و ادبیات در شرح احوال آنچه امروز به عنوان ایران از آن یاد می‌شود دست یازیده و نظریه «ایران جامعه کوتاه‌مدت» وی به عنوان یکی از نظریات قابل اعتنای حوزه مطالعات ایران شناخته می‌شود. کاتوزیان که از همان ابتدای جوانی از ایران مهاجرت کرد و به جز یک مقطع کوتاه در دهه ۵۰ شمسی هیچ‌گاه

تضاد دولت و ملت در ایران

همایون کاتوزیان
نشر نی

این کتاب مجموعه مقالاتی مستقل و در عین حال، وابسته به هم‌اند که در مجموع دلایل و شواهد مؤید نظریه حکومت خودکامه را به‌دست می‌دهند و در آن‌ها ریشه‌ها و اعتبار علمی نظریه حکومت خودکامه و مطالعات موردی مرتبط با آن ارائه شده است. همچنین نظریه عمومی انقلاب‌های ایرانی، فزه‌ایزدی و حق الهی پادشاهان مورد بررسی قرار گرفته است.

ایران، جامعه کوتاه‌مدت

همایون کاتوزیان
نشر نی

این کتاب دربرگیرنده‌ی چهار مقاله در زمینه‌ی سیاست ایران است. مقاله‌ی اول این کتاب «ایران، جامعه‌ی کوتاه‌مدت» است که طی آن مشکلات توسعه‌ی سیاسی و اقتصادی بلندمدت در ایران بررسی می‌شود. نویسنده در این مقاله جامعه ایران را همچون خانه‌ی کلنگی تشبیه کرده است و آن را جامعه‌ای که از جنبه‌های مختلف اجتماعی، سیاسی، فرهنگی و اقتصادی در لحظه در معرض خرابی و از بین رفتن است، می‌داند.

جستارهایی درباره تئوری توطئه در ایران

همایون کاتوزیان
نشر نی

تئوری‌های توطئه یک تبیین عمومی و مشترک برای بیان علت پدیده‌های متفاوت اجتماعی و سیاسی است. این کتاب از سه گفتار مستقل تشکیل شده و توسط سه تن از صاحب‌نظران صاحب‌نام مسائل اجتماعی ایران معاصر پروانده آبراهامیان، احمد اشرف و محمدعلی همایون کاتوزیان نوشته شده است. محمدابراهیم فتاحی این اثر را گردآوری و ترجمه کرده است.